

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369547365> | LOG_0032

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Flosculi sunt uti in prioribus, sed ipsorum stamina antheras habent lanuginosas, binique vulgo simul proveniunt flosculi aperti, quorum inferior sæpe necitur pedunculo superioris, atque sub iis tria non aperta capitula in semi pellucido sacculo obclusa.

Quarta species omnino quoque silvestris est, foliaque habet instar secundæ speciei, sed sunt longiora, acutiora, & tenuiora, loco autem flosculorum spicas gerit ample extensas, ex quibus multa dependent pusilla & rugosa capitula instar feminis graminei, quæ facile decidunt, ac vestibis adhærent.

Nullius est usus, atque prætereuntium vestibis facile adhæret magno incommodo, quum multo majore labore abstrahitur, quam semen Graminis aciculati supra descripti.

Quinta Species in aqua crescit, vel ad oras aquæ stagnantis, folia gerit instar prioris speciei, sed paulo latiora & longiora. Spicam quoque profert, cui multi albi & angusti adcreverunt flosculi, arcte sibi adunati, interpositis minoribus foliolis. Usus trium ultimarum plantularum huc usque ignotus est.

OBSERVATIO.

Arundinella hæc vera *Commelinæ* species est, atque *Commelina* repens, folio subrotundo a me vocatur in *Thef. Zeyl. pag. 70.* estque *Commelina* foliis ovato lanceolatis, caule procumbente, petalis duobus majoribus *H. Cliff. p. 21.* ubi vide reliqua, ut & *Dillenii H. Eltbam. p. 93.*

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

Crateogonum Amboinicum.

Crateogoni binæ obcurrunt in Amboina species, minor & major.

Primo. *Crateogonum minus*, seu *verum*, caules quosdam emittit rotundos & tenues unica ex radice, qui in multos articulos distincti sunt, ad digitum latitudinem distantes, quorum bini vel tres inferiores sinuosi sunt, & terræ quasi incumbunt, & radículas in terram inmittunt, ubi terram tangunt. Cuius nudo bina adstant folia sibi opposita, quorum quatuor simul crucem formant, non tamen planam uti crux vera, sed bina sibi invicem quasi adtrahuntur & eriguntur, illis Rosmarini similia, sed angustiora & tenuiora, in teneris plantis glabra & flaccida, in senioribus firma ac parum rugosa, binos digitorum articulos longa, culmumque lata.

Caules ejus porro in nullos laterales ramulos distincti sunt, sed simplices eriguntur ad spithamæ circiter altitudinem, ac prope radicem extensi, saporis acris instar sinapios debilioris cum levi amaritie.

Ex foliorum alis flosculi progerminant vix visibiles, in quatuor albos apices desinentes, stellati, & parvo contenti calice, quos insequuntur pusilla, rotunda, & duriuscula semina arenam crassiore referentia, quæ non admodum acris sunt.

Radix satis longa est, in terra prorepens, in nullas quoque ramificationes distincta, sed fibrillis obducta.

Secundo. *Crateogonum majus* simplices quoque adtolit caules varios unica ex radice, quorum quidam prope radices divaricantur, reliqui eriguntur, vel inferioribus articulis terræ parum incumbunt, in articulos quoque distincti, binos transversales digitos distantes, pedem alti, culmorum pars superior parum angulosa est & rugosa. Folia eodem locantur ordine uti in priore, minorem digitum longa & lata, firma & rugosa, nervo crasso intermedio, superne obscure virentia, inferne albicantia, saporis acris & Sinapinacæ, sed qui debilior est & gramineus quasi.

Prope folia circa caulem collectio seu congeries est multorum viridium caliculorum, e quibus eminent flosculi albicantes, ex quatuor parvis & retroflexis apicibus formati, in centro repleti staminulis brevibus & flavis antheris.

Post flosculos in caliculo quovis rotundum excrevit semen instar Sinapios, ex viridi albicans, durum, & intus concavum cum levi acrimonia.

Tom. VI.

Radix

De bloempjes zyn als aan 't voorige, dog bunne draden hebben wolagtige noppen, twee bloempjes staan gemeenlyk teffens open, en 't onderste dikwils aan 't steelje van 't bovenste vast, en daar onder mede drie ongeopende knopjes, in een half doorschynend zakje besloten.

IV. De vierde zoorte is mede gants wilt, heeft bladeren als de tweede zoorte, dog langer, spits, en dunder, in plaats van bloemen draagt bet wyd uitgespreide aaren, daar aan veele kleine en ruige knopjes hangen, als eenig graszaad, dat ligt afvalt, en aan de kleeren vast blijft hangen.

Het werd tot niets gebruikt, en valt den voorbygaande moeiljk aan de kleeren, daarmen 't met meer moeite moet afhalen, dan 't zaad of de luizen van 't voortgaande Gramen aciculatum.

V. De vyfde zoorte wast in 't water, of aan de kanten van staande wateren, met bladeren als de eerste zoorte, of wat breeder en langer. Het draagt ook een aaire, daar aan veele witte en smalle bloempjes staan, digt op malkander gedrongen, dog met kleine blaadjes daar tusschen. Het gebruik van deze drie laatsten is nog onbekent.

AANMERKING.

Deze rietagtige plant is een egte zoort van de *Commelina*, welke de kruipende *Commelina* met rondagtige bladeren, van my wert genaamt in de *Thef. Zeyl. pag. 70.* en is de *Commelina* met een leggende steel, en rondagtige scherpe bladeren met twee grooter bloembladen, in de *H. Cliffort. p. 21.* alwaar het overige ziet, als mede in de *Hortus Eitbamenfis*, van *Dillenius p. 93.*

AGTTIENDE HOOFDSTUK.

Het Amboinsch Kruisgras.

Van Kruisgras hebben wy twee zoorten in Amboina, I. Kleine. II. Groot.

I. Kruisgras het kleine, of bet eigentlyke, schieft met ettelijke ronde en dunne steelen uit een wortel op, in veele leden verdeelt, een duim breed van malkander staande, waar van de twee of drie onderste bogtig zyn, en op de aarde bukken, ook weder inwortelen, daar zy de aarde raken. Aan ieder lid staan twee bladeren tegens malkanderen, en met hun vieren in 't kruis, niet regt geopen, gelyk een formeel kruis behoort te zyn, maar de twee zyn na malkanderen gebogen, de Roosmaryn-bladeren gelyk, dog smaller en dunder, aan de jonge struikjes glad en slap, aan de oude styf en wat ruig, twee leden van een vinger lang, een stroobalm breed.

Voorts is 't in geen zydetakskens verdeelt, maar de steelen staan enkelt, omtrent een span hoog, en by de wortel uitgebreid, van smaak scherp als slappe mostaart, met een kleine bitterheid.

Uit den schoot der bladeren komen zeer kleine en pas kennelyke bloempjes voort, vierspitfig, wit, gesternt, in een kelkje staande, waar op volgen kleine ronde en hardagtige zaatjes als grove zantkorrels, daar weinig scherpigheid in is.

De wortel is redelyk lang, in de aarde kruipende, ook in geene takken verdeelt, maar met vazelingen behangen.

II. Groot Kruisgras, schieft ook met enkele steelen op, verscheiden uit eene wortel, waar van zommige by de wortel zig in tweeën verdeelen, de andere staan overeind, of met de onderste knien een weinig op de aarde rustende: 't is mede in leden verdeelt, twee dwersvingeren van malkander staande, ruim een voet hoog, het bovenste der steelen is wat boekig en ruig, de bladeren staan in de zelfste order als aan 't voorige, een kleine vinger lang en breed, styf en ruig, met een dikke middel-zenuwe, boven donker-groen, van anderen witagtig, mede scherp, en mostaartagtig van smaak, dog slapper en grasagtiger.

By de bladeren rondom den steel staat een vergadering of klompje van veele groene kelkjes, daar uit witte bloempjes kyken, van vier kleine en omgeboge spitskens gemaakt, in de midden uitgevult met korte draatjes en geele nopjes.

Na de bloempjes groeit in ieder kelkje een rond zaad als mostaart, uit den groenen witagtig, hard, en binnen bol, met een kleine scherpigheid.

D

De

Radix mox fese dividit in quasdam ramificationes, quæ oblique terram petunt, ac satis longæ sunt.

Hæc secunda species quoad rugosa folia, flores, & femina, quodammodo convenit cum Parietaria.

Nomen. Latine *Crateogonum Amboinicum*; Belgice *Kruisgras*; Malaice & Amboinice nullum gerit nomen, nisi quod vocavimus *Rosmaryn Ambon*, quum in Hitœa factum fuit, quod quidam incolæ videntes, me adeo follicite colere in horto meo verum Rosmarinum, dixerint, satis copiose nos istam tibi adportabimus herbam, quum satis luxuriose circa nostros crefcit pagos, qua adlata detexi præcedens esse *Crateogonum minus*, quod ex ipsorum arbitrio meo adponebam *Rosmarino*, vocabamque *Rosmaryn Ambon*.

Locus. In ventosis crefcit collibus, minor species quoque in hortis, major semper sponte in nudis montibus, & levibus silvis.

Ufus ejus huc usque ignotus est, licet viderim, Sineses illud petere in usum Medicum, argumento in ipsorum patria quoque esse notum.

Memoratione præcedentis herbæ indicare me quoque oportet, verum Rosmarinum in Sina quoque crefcere circa urbem Tsjantsjui sponte in litore vel non procul ab eo, in solo sterili falso, ac lapillis permixto.

Vocatur ibi *Puo*, ac duplicem habet formam, majorem & minorem, neque ultra binorum pedum altitudinem adtingit, denfam habens frondem & elegantem comam, unde & a magnatibus delectationis gratia in scitilibus plantatur.

Ipsis in nullo vel paucò est usu medico, ac multo minus in cibo, quum nimis ibi amara sit herba, excepto quod pauca ejus copia adhibeatur in unguento *Bobori* dicto pro pueris.

Tabula Decima

Crateogonum exhibet *Amboinicum majus*.

CAPUT DECIMUM NONUM.

Auris canina. Daun matta pannas.

Auris canina adfinis est *Verbena*, ac dividitur in feminam ac marem.

Primo. *Auris canina femina*, seu vulgatissima, est herba quoque procumbens, varios unica ex radice emittens caules, qui geniculati sunt, & in amplos articulos distincti, per quatuor vel quinque transversales digitos distantes, horum inferiores nodi maxime protuberant, ac terræ incumbunt, cui per subtiles fibrillas fese insigunt, inferius rotundi, superius quadrangoni, firmi, & striati, non erecti, sed parum sinuosi fese adtollentes. Cuius nodo bina adstant folia sibi opposita, illis Bliti seu Sajor Bajang similia, sed multo breviora, ac fere Rhomboidea, inferius nempe longa & angusta, dein subito fese explicantia, ac mox iterum contracta, unde quodammodo triangularia sunt, seu pendentibus minorum canum auriculis similia. In medio hæc pallide virent, ad oras rubent, ac subtus purpurascunt, quoque hæc folia magis rubent, eo efficaciora censentur.

Tota hæc planta, uti & folia non unius sunt magnitudinis ac formæ, quæ enim in locis crefcit planis, saxosis, ac sterilibus, uti ad vias & ad aggeres, humilis est herba, cauliculos ad terram explicans, nec ultra palmam alta.

Ejus folia subrotunda sunt, seu istis auriculis similia, binos vel binos cum dimidio pollices longa, binos digitos lata, ad oras ac subtus maxime rubentia.

Quæ vero sub sepibus crefcit, ac locis umbrosis, ad quinque pedum altitudinem excrefcit, multo longiora ac majora proferens folia, parumque rubentia. Cauliculi etiam fese erigere non valent, sed adstantibus adcumbunt fruticulis.

Sapor fatuus est & insipidus; cauliculorum summo longa angustaque increfcit spica, primo digitum longa, ac culmum crassa, ex parvis squamosis foliolis composita, inferius pallide virens, superius rubens seu purpurea, fere instar spicæ *Amaranti*, quæ cauda felis vocatur, sed illa multo angustior est.

Hæc

De wortel verdeelt zig straks in eenige takken, die schuins in de aarde gaan, en redelyk lang zyn.

Deze tweede zoorte heeft aangaaude de ruige bladeren, bloempjes, en zaden eenige gemeenschap met het glaskruid of *Parietaria*.

Naam. In 't Latyn *Crateogonum Amboinicum*; in 't Duits *Kruis-gras*; in 't Maleits en *Amboins* wete ik nog geen naam, bebalven dat zy 't genoemt hebben *Rosmaryn Amboin*, vermits het op Hitœ gebeurde, dat zommige Inlanders ziende, dat ik den regien *Rosmaryn* zoo zorgvuldig opkweekte in myne tuin, zelden, wy zullen u genoegzaam van dat kruid brengen, want het wast rondom onze *Negoryen*; 't zelve dan aangebragt zynde, wierd bevonden 't voorschreeve kleine *Kruisgras* te zyn, 't welk ik dan ben ten gevalle by mynen *Rosmaryn plantte*, en liet het voortaan *Rosmaryn Ambon* noemen.

Plaats. Het wast op lugtige beuvels, de kleine zoorte ook in de tuinen, de groote altyd in 't wild, op kale bergen, en in ligte bossen.

Gebruik. Zyn gebruik is nog onbekent, hoewel ik 't de *Chineesen* heb zien halen, om tot eenig medicyn te gebruiken; een bewys dat het in hun land ook moet bekend zyn.

By occasie van 't voorschreeve kruid, moet ik hier nog aanbaleu, dat de regte *Rosmaryn* mede in *Cbina* wast, omtrent de stad *Tjantsjui*, van zelfs op strand, of niet ver daar af, op een ziltige magere grond, met steentjes gemengt.

Het heet aldaar *Puo*, is van tweederlei zoorte, klein en groot, die niet boven twee voeten hoog groeit, digt van loof, en fraai van kruin, daarom van de groote Heeren tot plaasier in potten geplant wert.

Het heeft by bunlieden geen of weinig gebruik in de medicynen, en veel min in de kost, om dat by te bitter valt, bebalven een weinig wert tot de *Bobori-zalve* voor de kinderen gebruikt.

De Tiende Plaat

Vertoont het groote *Amboinsche Kruisgras*.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

Hondts-ooren.

Hondts-ooren is uit het maagschap van *Verbena*, verdeeld in wyfken en manneken.

I. *Hondts-ooren* het wyfken, of gemeenste, is mede een bukkend kruid, met verscheide steelen, uit eene wortel voortkomende, met knietjes, in wyde leden verdeelt, vier en vyf dwersvingeren van malkander, waar van de onderste knien merkelyk uitbuilen, op de aarde rusten, en met subtile worteltjes daar in zig hegten, beneden rond, boven vierkantig, styf, en gestreept, niet regt, maar wat bogtig overeind staande. Aan ieder knie staan twee blaadjes tegens malkander, die van *Blitum* of *Sajor Bajang* gelyk, dog veel korter, en schier ruitvormig, te weten, agter lang en smal, daar na schielyk zig uitbreidende, en ook weer schielyk toelopende, waar door ze eenigzints driezydig worden, of de hangende ooren van schoothondekens gelyk. In de midden zyn ze lichtgroen, aan de kanten roodagtig, van onderen licht-rood of purperagtig, en hoe meer rood deze bladeren hebben, hoe krattiger men ze agt.

Het gebeele kruid en bladeren zyn niet van een grootte nog fatsoen, want 't geene op vlakke, steenige, en dorre plaatzen groeit, gelyk aan de wegen en op dyken, blyft laag van gewas, met zyne steelen op de aarde uitgebreid, niet boven een palm hoog.

Zyne bladeren zyn rondagtig, of gemelde ooren gelykst, twee of derdehalve duimen lang, twee vingeren breed, met veel roodigheid aan de kanten en onderste zyden.

Maar 't geene onder de heggen en schaduwagtige plaatzen wast, wert wel vyf voeten hoog, met grooter en langer bladeren, en daar men weinig roodigheid aan ziet. Ook konnen de steelen op haar zelfs geenzints staan, maar leunen tegens de omstaande ruigte.

De smaak is laf en onsmakelyk, aan 't opperste der steelen komt een lange smalle aaire voort, in 't eerst een vinger lang, een schaft dik, uit kleine schubagtige blaadjes gemaakt; beneden bleek-groen, boven rood of purper, schier als de aaire van de *Amarantus* zoorte, *Cauda felis* genaamt, dog veel smalder.

Deze